

DINKO ZAVOROVIĆ, FAUST VRANČIĆ
I TOMA SURIČEVIĆ U SVJETLU EPISTOLARNE RAZMJENE

Iva Kurelac

UDK:

Izvorni znanstveni rad

Iva Kurelac

Odsjek za povijesne znanosti HAZU

Z a g r e b

ikurelac@hazu.hr

1. Uvod

Razdoblje humanizma koje je obilježilo puna dva stoljeća hrvatske kulture svoj procvat na području Dalmacije i kontinentalne Hrvatske može zahvaliti ponajviše živoj razmjeni ideja i intelektualnih trendova, zaživjelih u Italiji sredinom XIV. stoljeća. Upravo intenzivna komunikacija između dviju obala Jadrana dovela je do prihvaćanja novog svjetonazora i u našim krajevima. Humanizam se unatoč vrlo nepovoljnim političkim prilikama u nas razvijao sve do početka XVII. stoljeća, što ga čini jednim od najdugovječnijih u Europi.¹ Usprkos regionalnim i jezičnim osobitostima hrvatskog humanizma, istaknuta obilježja stvaralaštva tog doba među ostalim jesu i snažno protuosmansko opredjeljenje i kršćanski duh, kao svojevrsne poveznice među hrvatskim gradovima koji su se u tom razdoblju istaknuli kao najjači humanistički centri. Stručna literatura s pravom neumorno ističe živu djelatnost hrvatskih humanista u gradovima Dalmacije i kontinentalne Hrvatske.²

¹ Darko N o v a k o v i ć, »Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma«, *Marko Marulić, Hrvatski latinisti*, Školska knjiga, Zagreb 1994, str. 61, 64; Branimir G l a v i - č i ć, »Hrvatski latinizam«, *Hrvatska i Europa: Srednji vijek i renesansa (XIII-XVI stoljeće)*, sv. 2, [ur. Eduard Hercigonja], Školska knjiga, Zagreb 2000, str. 404.

² Miroslav K u r e l a c, »Paladije Fusko – Palladius Fuscus. Život i djelo«, Paladije Fusko, *Opis obale Ilirika*. Ivan Lučić, *Bilješke uz »Opis obale Ilirika« Paladija Fuska*, [priredila i prevela Bruna Kuntić-Makvić, uvodna studija Miroslav Kurelac], *Latina et Graeca*, Zagreb 1990, str. 5-6; D. N o v a k o v i ć, *o. c.*, str. 60; B. G l a v i č i ć, *o. c.*, str. 404; Vladimir V r a t o v i ć, *Hrvati i latinska Europa*, Matica hrvatska, Zagreb 1996, str. 7-8.

Zaustavimo li se načas kod te činjenice, uvidjet ćemo da se takvo uspješno i iznimno plodonosno djelovanje domaćih humanista jednim dijelom moralo zasnivati i na njihovoj kvalitetnoj intelektualnoj komunikaciji. Kada je riječ o istaknutim hrvatskim humanistima, možemo kazati da je brojnim istraživačima, ali i znatiželjnicima izvan struke većina osnovnih podataka o njihovom životu i stvaralaštvu lako dostupna u stručnoj literaturi s područja humanizma. No poželimo li zaviriti u svakodnevicu znamenitih osoba iz tog doba, najčešće se događa da ostajemo osuđeni na malobrojne radove revnijih istraživača koji su se upustili u nepredvidivu i mukotrpu bitku s arhivskim gradivom. Unatoč mnogobrojnim poteškoćama koje na tom putu očekuju znanstvenike, sigurno je da jedino tragajući za neposrednim pisanim svjedočanstvima možemo bolje rasvijetliti putove razmjene ideja i onu rijetko viđenu, privatnu stranu života znamenitih humanista, o kojima najčešće sudimo samo preko vrijednih djela koja su nam ostavili u kulturno naslijeđe.

Takav je slučaj i s piscem prve povijesti Dalmacije, šibenskim humanistom Dinkom Zavorovićem. Dakako, Zavorović je već bio predmetom mnogih znanstvenih istraživanja — književnih, filoloških i povjesničarskih, koja su bez sumnje pridonijela popunjavanju već dostupnih saznanja o njemu. Ipak, čini se da time još uvijek nisu iskorištene sve mogućnosti za istraživanje. Ovom prilikom bit će riječi o jednoj posveti i dvije poslanice iz Zavorovićeve privatne korespondencije, koje su u cijelosti navedene na samom početku njegovog djela *De rebus Dalmaticis*. Na tom mjestu nalazi se Zavorovićeva posveta Faustu Vrančiću, te dvije poslanice koje je razmijenio sa šibenskim arhiepzbiterom Tomom Suričevićem. Neka nam, stoga, Zavorovićeva epistografska svjedočanstva posluže kao jedan od primjera žive komunikacije među hrvatskim uglednicima ranog novovjekovlja, prikazujući ih pritom u rijetko viđenom, intimnijem svjetlu prijateljske razmjene pisama.

2. Dinko Zavorović i Faust Vrančić

Premda bi se na prvi pogled moglo učiniti da je tako, Zavorovićeva posveta Faustu Vrančiću s početka povijesti Dalmacije pisana u formi poslanice nije tek slučajan dokaz površnog poznanstva te dvojice znamenitih hrvatskih humanista. Naprotiv, zavirimo li dublje u prošlost i rodoslovlje uglednih šibenskih obitelji Zavorović i Vrančić, otkrit ćemo da su njihove veze zapravo mnogo prisnije no što bi to možda bile da ih je povezivala isključivo pripadnost istom kulturnom krugu. Nije nikakva novost da se u kontekstu hrvatskog humanizma o Faustu Vrančiću i Dinku Zavoroviću uvijek govorilo i pisalo kao o nacionalnim veličinama, stoga ovom prilikom nema potrebe posebno nabrajati sva Vrančićeva poznata tehnička, leksikografska, filozofska, povjesničarska pa i pjesnička postignuća.³

³ Vidi o tome više: Vladimir M u l j e v i ć, »Hrvatski znanstvenici Antun i Faust Vrančić«, *Encyclopaedia moderna*, god. XIV, br. 2 (42), Zagreb 1993, str. 122-136; Isti,

Kada je riječ o Dinku Zavoroviću, ni njemu u sklopu hrvatske historiografije nije dodijeljeno ništa manje važno mjesto. Zavoroviću je zbog njegovih važnih povijesnih djela o rodnom Šibeniku, Dalmaciji i Bosni unatrag stotinjak godina na više mjesta u relevantnoj stručnoj literaturi pridavan laskavi epitet prvoga hrvatskog novovjekovnog historioografa i pisca dalmatinske povijesti.⁴ Kada je riječ o humanizmu u Hrvatskoj, gotovo je nemoguće naći ozbiljniji bibliografski izvor u kojem nisu navedene barem neke osnovne opće poznate činjenice o životu i djelu Fausta Vrančića i Dinka Zavorovića. Usprkos tome, mogli bismo kazati da je u stručnim tekstovima rijetko spominjana ili pomnije istraživana činjenica da su ta dvojica šibenskih humanista osim po svjetonazoru bili povezani i čvrstim prijateljstvom. Iz sjene neupitne vrijednosti njihovog opusa na malobrojnim mjestima u literaturi uspjelo je skromno izroniti tek nekoliko šturih podataka o njihovim privatnim vezama, pa tako danas znamo da se Dinko Zavorović oženio Faustovom sestrom Klarom Vrančić⁵ te da je upravo zahvaljujući Faustu Vrančiću od cara Rudolfa II. dana 13. srpnja 1587. dobio diplomu kojom mu se priznaje hrvatsko-ugarsko plemstvo, i to za zasluge u vojnim okršajima s osmanlijskim osvajačima.⁶ No, zašto je baš Faust Vrančić pomogao Zavoroviću? Je li bila riječ o Vrančićevoj pukoj solidarnosti prema sugrađaninu, obvezujućem domoljublju ili nečem drugom? Kao i uvijek kada nam velika vremenska distanca zamagljuje jasnije viđenje predmeta istraživanja, preostaje nam nadati se da ćemo o tome naći kakvo autentično pisano svjedočanstvo. Premda je takav posao često mukotrpan, težak i dugo ne daje rezultate, u slučaju Zavorovića i Vrančića od velike pomoći bila je analiza Zavorovićeve posvete Vrančiću.

Tekst posvete (fol. Ir –Iv) u cijelosti je donesen na samom početku Zavorovićevo djela *De rebus Dalmaticis* u kojem on piše o povijesti Dalmacije od

Faust Vrančić, prvi hrvatski izumitelj, Zagreb 1998, str. 23-26; Miroslav K u r e l a c, *Faust Vrančić, Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, Zagreb 1971, str. 535; Valentin P u t a n e c, *Grada za povijest književnosti Hrvatske*, [ur. Antun Barac], knj. 21, Zagreb 1951, str. 255; Vladoje D u k a t, »Rječnik Fausta Vrančića«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 231, Zagreb 1925, str. 102; Armin P a v i ć, »Ivan Tomko Mrnavić«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 33, Zagreb 1875, str. 73.

⁴ Ivan K u k u l j e v i ć — S a k c i n s k i, Dinko Zavorović, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb 1886, str. 138; Ferdo Š i š i ć, Dinko Zavorović, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Naklada kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, Zagreb 1914, str. 38; Ante Š u p u k, »Sitniji prilozi biografiji prvog hrvatskog historioografa«, *Zadarska revija XVII / 2*, Zadar 1968, str. 149; Miroslav K u r e l a c, Dinko Zavorović, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1971, str. 611; Stjepan A n t o l j a k, *Hrvatska historiografija do 1918.*, sv. I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1992, str. 70; Ivo L i v a k o v i ć, Dinko Dominik Zavorović, *Poznati Šibenčani, Šibenski biografski leksikon*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 2003, str. 511.

⁵ Darko N o v a k o v i ć, »Šibenska povijest Bosne«, u: *Vijenac*, VIII, br. 167-169, Zagreb 2000; A. Š u p u k, *o. c.*, str. 151; Milivoj Z e n i ć, *U pohvalu od grada Šibenika*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 2002, str. 143.

⁶ V. M u l j e v i ć, *Faust Vrančić*, str. 20-21; S. A n t o l j a k, *o. c.*, str. 65; A. Š u p u k, *o. c.*, str. 150.

rimskog doba, pa do smrti kralja Žigmunda 1437. Premda riječi kojima je Zavorović Vrančiću posvetio svoju povijest Dalmacije zauzimaju jedva dva folija, možemo kazati da taj tekst predstavlja istinsko svjedočanstvo o profesionalnoj i privatnoj povezanosti dvojice uglednih hrvatskih humanista, prikazujući ih pritom u rijetko viđenom svjetlu prijateljske komunikacije. Na samom početku posvete Zavorović se Vrančiću obraća sa:

Admodum illustri ac reverendissimo domino domino Fausto Verantio,
episcopo Chanadiensis, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consili-
ario, cognato et domino meo obsservandissimo.

Pritom su očekivano navedene titule dviju najvažnijih službi koje je Vrančić u to vrijeme obnašao — biskup čanadski i savjetnik Carskoga i Kraljevskog Veličanstva. Međutim, Zavorović na kraju uvodnog obraćanja Vrančića oslovljava i s *cognatus* (šurjak) i s *dominus meus observandissimus* (moj veleštovani gospodin), čime otkriva da su njihove dvije obitelji zapravo bile svojta. Naime, Dinko Zavorović se 1. srpnja 1582. oženio Faustovom sestrom Klarom Vrančić.⁷ Na ovom je mjestu važno upozoriti i na čestu pogrešku koja se pojavila na nekoliko mjesta u literaturi, gdje stoji da su Dinko Zavorović i Faust Vrančić bili (dalji) rođaci.⁸ Budući da je Zavorović, kao što smo vidjeli, bio u braku s Faustovom sestrom, njihovo krvno srodstvo nije ni moguće, pa pretpostavljam da je do ovakve pogreške došlo zbog netočnog prijevoda latinske riječi *cognatus*, koja u ovom slučaju može značiti samo *šurjak*. Osim što su dvojica znamenitih humanista bili povezani obiteljskim vezama, nema sumnje da su bili i dobri prijatelji. Poznat je podatak da je Dinko Zavorović četiri godine svojeg izgnanstva⁹ iz rodnog Šibenika kojim je bio kažnjen po odluci mletačkih vlasti proveo upravo kod Fausta Vrančića u Habsburškoj Carevini, koji je ondje obavljao funkciju dvorskog tajnika. Budući da je po povratku iz progonstva Zavorović započeo pisati djelo *De rebus Dalmaticis*, mogli bismo pretpostaviti da je upravo za vrijeme svog boravka u Habsburškoj Carevini bio u mogućnosti koristiti izvore i literaturu koji mu u domovini možda ne bi bili lako dostupni. Vrančić je svome prijatelju i šurjaku osim toga pomagao i u povjesničarskom radu, i to tako što mu je postao mecena, a Zavorović to nije zaboravio istaknuti ni na kraju ove posvete, gdje se Vrančiću obraća s: *meo uti singulari patrono*. Nakon uvodnih riječi štovanja, Zavorović je odlučio bez okolišanja svom prijatelju iskreno progovoriti o boli i tuzi koja ga je tištala u progonstvu. Na tom mjestu Zavorović kaže kako se nadao da će mu upravo

⁷ Iva Kurelac, *Dinko Zavorović i njegov rad na staroj povijesti u I. knjizi djela De rebus Dalmaticis*, svezak I, (magistarski rad), 2006, prilog 2, transkripcija bračnog ugovora Dinka Zavorovića i Klare Vrančić, Državni arhiv u Zadru, fond Šibenski notarski arhiv, str. 55-57.

⁸ S. Antoljak, *o. c.*, str. 65; I. Kukuljević — Sakcinski, *o. c.*, str. 127; M. Kurelac, *o. c.* (4), str. 611; I. Livaković, *o. c.*, str. 511; Zenić, *o. c.*, str. 143.

⁹ Zavorovićevo izgnanstvo trajalo je od 1585. do 1588. Vidi u: A. Šupuk, *o. c.* str. 151-152.

pisanje povijesti Dalmacije ublažiti patnje koje obično muče one koji su prisiljeni napustiti svoju domovinu, pa piše:

Cum aliquot ab hinc annis mihi ab hac nostra Sicensi urbe, praeter meam opinionem abesse meoque ab ea non exiguo incommodo exulare contigisset, ut huic intestino dolori medelam aliquam afferrem, variarum historiarum lectione operam nauare coepi, a qua magna ex parte sum ea molestia levatus, quę solet eos exercere, qui patriam deserere coguntur.

U ovoj kratkoj posveti pisanoj u formi poslanice Zavorović u nekoliko redaka opisuje i kako je tekao rad na prikupljanju izvora za povijest Dalmacije, kao i sam rad na djelu. Na kraju svega Zavorović piše kako njegovo djelo, premda opsegom neveliko, iza sebe krije veliki trud, te da ga želi posvetiti upravo Faustu Vrančiću. Njemu se završnim riječima još jednom obraća u superlativima, pa piše:

Igitur, tibi admodum illustris et reverendissimo vir, meo uti singulari patrono tuoque mihi sanguine coniuncto, opus hoc magnitudine sane exiguum, verum labore in eo construendo non parvum dicatum volui.

Čitajući Zavorovićevu poslanicu Vrančiću, teško je ne zamijetiti da je njezin tekst protkan dubokom zahvalnošću i poštovanjem koje je povezivalo dvojicu šibenskih humanista. Možda bismo mogli kazati da osjećaj iskrene prijateljske odanosti kakav izvire iz Zavorovićevih riječi s početka i kraja ove posvete Faustu Vrančiću nije moguće nazrijeti iz šturih biografskih podataka u stručnoj literaturi. Tek nam Zavorovićeve tople riječi prijateljskog štovanja upućene Faustu Vrančići pružaju vjerodostojnu potvrdu njihovih zaista bliskih obiteljskih i prijateljskih veza.

3. Dinko Zavorović i Toma Suričević

Nakon posvete Faustu Vrančiću Zavorović iznosi i cjelokupni tekst dviju poslanica koje svjedoče o njegovoj pisanoj komunikaciji sa šibenskim arhiprezbiterom Tomom Suričevićem. Taj šibenski arhiprezbiter, slabo poznat široj znanstvenoj javnosti, nije slučajno spomenut na početku Zavorovićeve povijesti Dalmacije.¹⁰ Naime, tekst dviju kratkih poslanica iz Zavorovićeve korespondencije zapravo je jedinstveno svjedočanstvo o manje poznatim pojedinostima iz pozadine književnog skandala koji je rezultirao gubitkom prve verzije djela *De rebus Dalmaticis*. Tekst poslanica zauzima ukupno četiri folija (fol. IIr-IIIv), a obje su

¹⁰ O Tomi Suričeviću ne zna se gotovo ništa. Ipak, njegovo se ime na nekoliko mjesta u stručnoj literaturi povezuje uz okolnosti koje su prethodile gubitku prvobitne verzije Zavorovićevog djela *De rebus Dalmaticis*; I. Kukuljević — Sakcinski, *o. c.*, str. 131-132; S. Antoljak, *o. c.*, str. 67; D. Novaković, *o. c.* (5); M. Zenić, *o. c.*, str. 145.

poslanice, po svemu sudeći, izmijenjene istoga dana, jer nose datum od 7. srpnja 1602.

U prvoj od njih (fol. IIr-IIIr) Dinko Zavorović, prilično zdvojan i razočaran, otvoreno piše prijatelju Tomi Suričeviću o nevolji zbog koje je ostao bez prvobitne verzije svoje povijesti Dalmacije. Naime, poznato je da je Zavorović oko godine 1589., po povratku iz progonstva, započeo pisanje tog povijesnog djela. Izgublenu verziju djela *De rebus Dalmaticis* Zavorović je, kao što i sam objašnjava u poslanici Suričeviću, bio podijelio u deset knjiga. No nakon što je dovršio rad na tom djelu, godine 1598. je preko svog prijatelja Tome Suričevića upoznao izvjesnog rimokatoličkog svećenika Roberta Bonaventuru Britanca, koji se tobože i sam bavio poviješću, a sa Suričevićem je bio studirao na rimskom sveučilištu Germanicum. Taj je Bonaventura navodno uspio nagovoriti Zavorovića da mu posudi svoj rukopis o povijesti Dalmacije, ne bi li mu pomogao oko pisanja, no nakon toga je iznenada nestao zajedno s rukopisom. Zavorović, čini se, nakon takvog nemilog događaja ipak nije potpuno klonuo duhom pa je nakanio iznova napisati isto djelo, tješeći se riječima kojima i započinje poslanicu Suričeviću: *Sępe evenit, ut ex malo bonum eliciamus et ex incommodo utilitatem reportemus...*

Premda je upravo Suričević posredovao Zavorovićevom poznanstvu s Bonaventurom, Zavorović mu na početku ove poslanice ipak ukratko iznosi povijest tog nesretnog poznanstva, pokušavajući time valjda i sebe samoga uvjeriti kako ni po čemu nije mogao naslutiti da će ga povjerenje u Bonaventurinu učenost tako skupo stajati. Na tom mjestu Zavorović se takoreći opravdava kako ga je Bonaventura, kojeg je inače silno cijenio, poticao da objavi svoje povijesno djelo i ponudio mu pomoć pri pisanju, pa nikako nije mogao odbiti njegov prijedlog da mu posudi jedini primjerak svog rukopisa o povijesti Dalmacije, o čemu piše:

Quare, cum quadam die a me inter deambulandum efflagitasset, ut libros decem, quos de rebus huius provincie lucubraveram illi ostenderem, ego qui talem virum plurimi ducebam, facere non potui, quin eos illi lustrandos simulatque aliquibus mendis scatentes traderem corrigendos, quos ubi mihi restitueret summopere me hortabatur ut illos tipis darem.

Nakon što je britanskom franjevcu na čitanje povjerio jedini primjerak rukopisa svojeg djela o povijesti Dalmacije, događaji su za Zavorovića krenuli nepoželjnim tijekom. Naime, Šibenčanin nakon toga više nikad nije vidio ni britanskog franjevca ni svoj rukopis o povijesti Dalmacije. Uplašen da, kako kaže »drugi sebi ne prisvoje njegove trude i muke« (*...timens, ne meos partus ac labores alii sibi adiudicarent...*), Zavorović je odlučio iznova napisati isto djelo, te ga je i dovršio 1602. Posao mu je donekle olakšavala činjenica da je Robertu Bonaventuri posudio šest od ukupno deset knjiga djela *De rebus Dalmaticis*,¹¹ pa zapravo nije

¹¹ »quod in causa quoque fuit, ut sex libros denuo illi emendandos concederem«; Iva K u r e l a c, *Dinko Zavorović i njegov rad na staroj povijesti u I. knjizi djela De rebus Dalmaticis*, svezak II, appendix, (magistarski rad), 2006, str. 8.

ostao bez cjelokupnog teksta svoje povijesti. Ipak, Zavorović je u međuvremenu izgubio neke bilješke i podatke, te je, iznova pišući isto djelo, odlučio u potpunosti prepraviti prvu knjigu, a preostalih devet knjiga sažeo je u sedam. Time je nova verzija rukopisa naposljetku dosegla ukupno osam knjiga. Na kraju ove poslanice Zavorović pita Suričevića za mišljenje o čitavom događaju kao i o svojoj namjeri da objavi rukopis *O povijesti Dalmacije*.

Odgovor je Zavoroviću stigao istoga dana, i to u obliku kratke poslanice (fol. IIIr-IIIv). Šibenski arhiepiskop Toma Suričević tom prilikom, i sam nemalo iznenađen postupkom britanskog franjevca i svog poznanika, odmah na početku pokušava Zavorovića utješiti riječima punim razumijevanja:

Satis profecto sum miratus, quod vir religiosus eiusque aetatis ac doctrinae, tot annos distulerit ea domino restituere, quae bona fide possidere non potest. Scripta enim, de rebus Dalmaticis apud illum ea lege dimiseras, ut tibi quam primum redderet. Sed, quid miratus dixerim? Mirum enim non est, si homo hic vafer, qui sibi vestes mentitus erat, fuit (!) tibi quoque ementitus libros.

Na kraju Suričević prijateljski savjetuje Zavoroviću da gubitak svog vrijednog djela nadoknadi ponovnim pisanjem, te mu poručuje da čvrsto vjeruje kako će on vlastitom marljivošću uspjeti nadići poteškoće u koje nije upao svojom krivnjom, pa piše:

Haec tibi non suaderem, Dominice mihi colendissime, nisi tui facillimi suavissimique mores, doctrina ac animi candor mihi essent perscripta. Proinde, si velis tranquillo esse animo et difficultatem istam, quae non tuo, sed fortunae vitio apud te est, tua industria superare, mente concipito, quod labor, quo difficilior est, eo charior et laudabilior duci solet.

Iako spomenute dvije poslanice koje je Zavorović razmijenio sa Suričevićem svjedoče prvenstveno o nekim slabije poznatim detaljima vezanim uz gubitak prvobitne verzije Zavorovićevog djela *De rebus Dalmaticis*, ovom prilikom valja obratiti pozornost i na način kojim se Zavorović i Suričević tom prilikom obraćaju jedan drugome. Premda je iz prirode poslanice koju je Zavorović uputio Suričeviću jasno da se njih dvojica već dugo poznaju, sam početak tog teksta sadrži prilično formalnu titulaciju u kojoj stoji:

Admodum reverendo domino Thomę Surichievich, archipresbitero Sibenicensi, sacrae theologiae doctori, Dominicus Zavoreus salutem plurimam dicit.

Zavorović je svom uglednom prijatelju takvim načinom obraćanja izrazio veliko poštovanje već na samom početku pisma. Suričević svoj odgovor započinje manje formalnim riječima, pa se Zavoroviću tom prilikom obraća sa:

Nobili ac studioso viro domino Dominico Zavoreo, Thomas Surichievich, archipresbyter. Salutem.

Činjenica da Zavorović od Suričevića zapravo traži prijateljski savjet u vezi s objavlivanjem povijesti Dalmacije, a usput želi olakšati dušu zbog nesretnog događaja s britanskim svećenikom, jasno govori u prilog tome da su šibenski povjesničar i arhiprezbiter zapravo bili i dobri prijatelji. O tome svjedoče i riječi koje je Suričević Zavoroviću uputio u završnom dijelu svoje poslanice, gdje mu se obraća s *Dominice mihi colendissime*.

Upravo takvi detalji iz privatne korespondencije dokazuju vrijednost proučavanja epistolografskih izvora, bez kojih bismo, barem u ovom slučaju, zasigurno ostali uskraćeni za rijetku priliku da zavirimo u intimniju sferu života znamenitih humanista.

4. Marko Marulić u Zavorovićevim poslanicama s početka djela *De rebus Dalmaticis*

Doba kad je Dinko Zavorović pisao najprije povijest svojega rodnog Šibenika, a potom i opsežnije djelo o povijesti Dalmacije, pod svoje je okrilje smjestilo najistaknutije hrvatske velikane pera koji su u tom razdoblju u pisanu riječ, temeljenu na antičkim uzorima, pretočili i snažno domoljublje. Za hrvatske stvaraoc iz razdoblja humanizma to je s jedne strane značilo prihvatiti suvremena europska strujanja i modele književnog stvaralaštva koji su u to doba bili kanon za svakog ozbiljnijeg pisca, ali i poslužiti se istaknutim primjerima i djelima iz vlastite kulturne baštine. Osim očekivanog posezanja za djelima antičkih pisaca, čiji je cilj tada prvenstveno bio demonstrirati naobraženost humanističkog pisca i njegovu kompetentnost u radu s tekstovima grčkih i rimskih pisaca, hrvatskim se humanistima na raspolaganju nalazio i bogat korpus vrhunskih djela istaknutih domaćih stvaraoca. Možemo kazati da se u to doba, kao i danas, upućenost naših humanista u djela njihovih prethodnika smatrala pitanjem osobne kulture. Stoga nije neobično da su mnoga važna djela hrvatskih književnika, jezikoslovaca i povjesničara iz razdoblja humanizma nastala upravo zahvaljujući poticaju proizišlom iz proučavanja djela starijih hrvatskih autora, koji su već tada predstavljali nacionalne veličine na području pisane riječi.

Kad je riječ o Zavorovićevom djelu *De rebus Dalmaticis* i o njegovom povjesničarskom radu, ni danas nije sasvim jasno zašto se taj šibenski humanist odlučio baviti upravo pisanjem povijesti. Možemo tek pretpostaviti da ga je na to nagnalo njegovo veliko domoljublje, godine koje je proveo u izgnanstvu, ali i povezanost s velikim učenjakom Faustom Vrančićem, preko kojeg je možda uspio doći do nekih inače teško dostupnih izvora. Ipak, na samom početku svoje povijesti Dalmacije, u posveti Faustu Vrančiću, Zavorović među ostalim piše:

Coeterum, inter legendum plurima sese mihi obtulere, quę ad hanc nostram Dalmatiae provinciam pertinebant, quę propterea hoc in ocio

ex temporum ordine in unum redigere, atque de rebus Dalmaticis historiam contexere decrevi, itaque feci. Magnam, vero, lucem operique meo huic attulit labori commentariolus, qui de Dalmatiae regibus inscribitur e Slovina a Marco Marulo in Latinam linguam conversus.

Ovo mjesto zaslužuje pozornost iz nekoliko razloga: kao prvo, prema kronološkim odrednicama koje proizlaze iz datacije Zavorovićeve poslanice Suričeviću i godine kad je djelo *De rebus Dalmaticis* napisano, možemo sa sigurnošću zaključiti da se Zavorović Marulićevim prijevodom hrvatske redakcije *Ljetopisa Popa Dukljanina* služio u rukopisnom obliku, i to više od šest desetljeća prije nego što je Ivan Lučić 1666. prvi put izdao to djelo pod naslovom *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta*,¹² što upotpunjuje dosadašnja saznanja o recepciji tog Marulićevog djela izvan Splita. Uz to, riječ je o jednome od rijetkih Zavorovićevih osobnih svjedočanstava koje govori o tome zašto je odlučio pisati upravo o povijesti Dalmacije. Zavorović ističe da mu je među brojnim djelima koja je pročitao o Dalmaciji, a zbog kojih je i sam odlučio pisati o njezinoj povijesti, posao najviše rasvijetlio upravo Marulićev latinski prijevod hrvatske redakcije *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Spominjanje Marka Marulića u tako važnom tekstu kao što je posveta Faustu Vrančiću, koja je objavljena na samom početku djela *De rebus Dalmaticis*, bez sumnje svjedoči i o velikom značaju koji je otac hrvatske književnosti imao u kulturnoj svijesti šibenskog povjesničara.

Drugi, ništa manje važan spomen Marka Marulića nalazi se u Zavorovićevoj poslanici šibenskom arhiepiskopu Tomi Suričeviću. Naime, na jednome mjestu Zavorović, prepričavajući Suričeviću nevolju zbog koje je ostao bez prvobitne verzije svog djela *De rebus Dalmaticis*, piše kako mu je Robert Bonaventura Britanac na odlasku kazao da putuje »na *Surium*, otok splitskog distrikta, gdje je u crkvi svete Marije kod Gornjeg sela Marko Marulić u nekim zidovima ukopao izvjesne knjige (kao što su svjedočili njegovi spisi, za koje je tvrdio da ih ima kod sebe)«:

...sed quoniam fingebat, se *Surium* insulam *Spalatensis* ditionis profecturum, ubi in ecclesia Sanctę *Mariae*, apud villam maiorem, *Marcum Marulum* quosdam libros in quibusdam muris reposuisse (ut scripta eiusdem, quae penes se retinere dicebat testabantur) affirmabat.

Zavorović je u navedenom odlomku teksta upotrijebio glagol »fingebat«, što bi u doslovnom prijevodu značilo da je Britanac »hinio« da će otputovati na *Surium*. Međutim, u suprotnosti s tom tvrdnjom nalazi se dio teksta Zavorovićeve poslanice u kojem stoji da je Bonaventura kod sebe zaista imao i neke spise koji su potvrđivali da su knjige zakopane na otoku imenom *Surium*, pa priču o Marulićevim knjigama

¹² *Ljetopis Popa Dukljanina*, [prir. Vladimir Mošin, prev. Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić], Matica hrvatska, Zagreb 1950, str. 14–15.

treba dodatno preispitati. Na nastavak istraživanja poziva i činjenica da bi glagol »fingebat« mogao, iz razumljivog razloga, biti isključivo odraz Zavorovićeovog subjektivnog i očekivano negativnog stava prema Robertu Bonaventuri. Premda je zbog oskudnih činjenica iz današnje perspektive teško sa sigurnošću procijeniti je li na ovome mjestu riječ isključivo o Zavorovićeovoj neutemeljenoj optužbi ili Robert Bonaventura naposljetku uopće nije ni otišao na spomenuti otok, te se »pretvarao« i izmislio čitavu priču o Marulićevim knjigama zakopanim u zidine, daljnje istraživanje temeljeno na podacima iz Zavorovićeve poslanice Suričeviću otvorilo je nekoliko novih pitanja vezanih uz moguću lokaciju zakopanih knjiga.

Osim poteškoća s kojima se zbog nedostatnih podataka susrećemo pri pokušaju razrješenja Bonaventurinog plana putovanja i krajnjeg odredišta na koje je stigao, čini se da nije toliko jednostavno locirati ni crkvu u čijim bi zidinama trebale biti ukopane Marulićeve knjige, jer analiza toponima *Surium* otvara nekoliko podjednako prihvatljivih mogućnosti, koje ovom prilikom valja iznijeti.

Vratimo se, stoga, još jednom na spomenuti citat o Bonaventurinom odlasku na otok koji Zavorović naziva *Surium*. Valja napomenuti da se identičan toponim spominje u svih šest danas dostupnih latinskih prijepisa Zavorovićeovog djela *De rebus Dalmaticis* (izuzev prijepisa izrađenog 1864. po narudžbi Ivana Kukuljevića Sakcinskog u kojem na tom mjestu stoji riječ *Zurium*).¹³ Premda nema dvojbe da je *Surium* latinski naziv otoka Žirja, koji se nalazi na području šibenskog akvatorija, Zavorovićev opis njegovog smještaja (*Surium insulam Spalatensis ditionis, apud Villam maiorem*) upućuje na to da je ipak riječ o drugoj lokaciji, točnije, o otoku iz splitskog, a ne iz šibenskog distrikta. Priklonimo li se takvom tumačenju spomenutog toponima, navedene odrednice iz Zavorovićeve poslanice uputit će nas na to da je Britanac možda otputovao na otok Šoltu. Taj otok zaista pripada splitskom području (*Spalatensis ditio*), a na njemu se nalazi i naselje Gornje Selo (*Villa maior*), što se također poklapa s podacima iz djela *De rebus Dalmaticis*. Uz to je važno istaknuti da se među mnogobrojnim toponomastičkim varijantama za otok Šoltu, od kojih najstarija datira još iz IV. st. pr. Kr., nalazi i latinski naziv *Sutrium*.¹⁴ Znakovito je da se taj oblik toponima za Šoltu pojavljuje upravo u djelu Frane Božićevića *Vita Marci Maruli Spalatensis* iz 1524. Pišući o životu znamenitog Splitsanina s kojim je inače bio povezan prisnim prijateljstvom, Natalis

¹³ I. K u r e l a c, o. c. (11) str. ii, 8. *Surium* se kao latinski toponim otoka Žirja javlja još kod Plinija, a srednjovjekovne isprave spominju i inačice *Insula asuriorum*, *Surium antico*, *Zuri*, *Juri*, *Curi*, *Giuri*, *Gudri*. U razdoblju od 1059. do 1324. bilježi se hrvatski naziv *Zirie*; Jagoda M a r k o v i ć, »Povijesna slika otoka Žirja«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 24, Zagreb 2000, str. 24-25.

¹⁴ Još u IV. st. pr. Kr. grčki putopisac Skilak Šoltu naziva *Olynthia*. Kasnije su zabilježeni sljedeći nazivi: *Insula Solenti*, *Solenta*, *Soluta*, *Solta*, *Assolta*, *Sciolta*, *Sorta*, *Siolta*, *Sutrium*, te *Sulet* (1556. u djelu Petra Hektorovića *Ribanje i ribarsko prigovaranje*). Živan B e z i ć, »Ime otoka Šolte«, u: Miro A. Mihovilović, *Otok Šolta*, vlastita naklada, Zagreb 1990, str. 10.

je dokumentirao i razdoblje između 1509. i 1511.,¹⁵ kada je Marulić boravio u Nečujmu na otoku Šolti. Božićević tom prilikom Šoltu naziva latinskim imenom *Sutrium*:

Quietioris uitae gratia pene iam sexagenarius ad insulam Sutrium, duodecim millia passuum distantem a patria, secesserat, quo ueluti a mundi huius blandissimis illecebris et asperrimis amfractibus ad securum tranquillitatis portum se contullerat.¹⁶

Dakako, pitanje je je li se uopće i u kojoj mjeri toponim *Sutrium* poslije rasprostranio među hrvatskim humanistima. Kad je riječ o Dinku Zavoroviću, mogli bismo pretpostaviti da mu je uz rukopisnu verziju Marulićevog prijevoda *Ljetopisa Popa Dukljanina* bio dostupan i neki od prijepisa Božićevićevog rukopisa *Vita Marci Maruli Spalatensis*¹⁷ iz kojeg je mogao preuzeti toponim *Sutrium*. Time se otvara mogućnost da je Zavorović u poslanici Suričeviću, čiji je sadržaj poslije u cijelosti naveo u uvodu djela *De rebus Dalmaticis*, upotrijebio Božićevićev oblik toponima za Šoltu.

U prilog tome da bi Zavorovićev *Surium* zapravo mogao biti Božićevićev *Sutrium*,¹⁸ govori i podatak da nam je Zavorovićevo djelo o povijesti Dalmacije danas dostupno jedino u prijepisima, pa postoji izvjesna mogućnost da je tijekom kasnijih prepisivanja Zavorovićevog autografa, koji još uvijek nije pronađen, toponim za Šoltu (*Sutrium*) pogreškom prepisivača zamijenjen sličnim toponimom za Žirje (*Surium*). Moguće je pretpostaviti i to da je Zavorović sam upotrijebio pogrešan toponim (*Surium*) jer je zbog razumljive bliskosti sa šibenskim područjem pogrešno zaključio da Bonaventura zapravo putuje na Žirje. Ovakvu interpretaciju toponima *Surium* i *Sutrium* podupire i saznanje da je Marulić nekoliko godina proboravio upravo na otoku Šolti, pa nije teško prihvatiti mogućnost da bi potragu za njegovim zakopanim knjigama valjalo usmjeriti i na splitsko područje.

Kažimo, stoga, ponešto i o povijesti Šolte. Na tom su se otoku pri kraju srednjeg vijeka nalazila četiri naselja: Grohote, Srednje Selo, Donje Selo i Gornje Selo.¹⁹ Na ovom se mjestu javlja još jedna podudarnost sa Zavorovićevom poslanicom, u kojoj je riječ o crkvi sv. Marije kod mjesta *Villa maior*. Vjerojatnost da bi kod Zavorovića zaista mogla biti riječ o Šolti, a ne o Žirju, povećava i podatak da su benediktinci kod Gornjeg Sela na otoku Šolti osnovali crkvu i samostan svete Marije, koji se spominje još od 1260. Opatija Stomorija, koja je i sama dobila naziv

¹⁵ Bratislav Lučin, »Predgovor«, u: Frane Božićević, *Život Marka Marulića Splitsanina*, priredio i preveo B. Lučin, Književni krug Split — *Marulianum*, Split, 2007, str. 12, 14.

¹⁶ F. Božićević, *o. c.*, str. 34.

¹⁷ Božićevićevo djelo *Vita Marci Maruli Spalatensis* objavio je 1765. Daniele Farlati, a djelo je do tada prepisano u nekoliko navrata. B. Lučin, *o. c.*, str. 9.

¹⁸ Na ovome mjestu zahvaljujem kolegi mr. sc. Bratislavu Lučinu koji mi je stručnim savjetom ljubazno ukazao na mogućnost veze među toponimima *Surium* i *Sutrium* (op. a.).

¹⁹ Živan Bezović, »Povijest crkve na Šolti«, u: Miro A. Mihovilović, *Otok Šolta*, vlastita naklada, Zagreb 1990, str. 30.

prema kroatiziranom obliku imena *Sancta Maria*, doživljava procvat u XIII. i XIV. stoljeću. U XV. stoljeću benediktinski red slabi, samostan Stomorija biva razoren, a crkva počinje propadati. U XVII. stoljeću, u sklopu župe Gornje Selo nastaje novo naselje – Stomorska.²⁰ Na groblju iznad Stomorske bratovština Gornjeg Sela je godine 1776. sagradila crkvu Gospe pod Borima, koja je danas marijansko svetište otoka Šolte. Premda danas nema nikakvih tragova srednjovjekovne građevine na tom mjestu,²¹ saznanje o mogućem postojanju nepoznatih Marulićevih knjiga ipak obvezuje na daljnje istraživanje.

Intrigantan je i dio Zavorovićeve poslanice o spisima britanskog svećenika Bonaventure u kojima su se po svemu sudeći nalazili podaci o zakopanim knjigama. Premda se o Britancu u nas ne zna gotovo ništa, osim da je bio upleten u književni skandal vezan uz gubitak prve verzije djela *De rebus Dalmaticis*, a domaća historiografija na nekim mjestima o njemu čak sudi u negativnom svjetlu,²² tijekom daljnjeg istraživanja došla sam do saznanja da je Bonaventura zapravo bio istaknuti humanist i intelektualac, što uvelike pridonosi njegovom kredibilitetu, a time i priča o zakopanim Marulićevim knjigama dobiva na važnosti.²³ Dodamo li tome i ugled koji je Dinko Zavorović imao unutar šibenskog humanističkog kruga, bez obzira na krajnji ishod daljnjih istraživanja na ovu temu, podacima iz poslanice Suričeviću trebalo bi pristupiti bez podcjenjivanja.

Pritom ne treba zanemariti da latinski toponim *Surium* u prijevodu znači *Žirje*, što znači da bi se Marulićeve knjige mogle nalaziti zakopane na tom otoku ili negdje na području šibenskog akvatorija. Ukoliko je zaista riječ o crkvi posvećenoj sv. Mariji na otoku Žirju (*Surium*), tada postoje dvije mogućnosti: naime, na Žirju je svoje zemljoposjede imala u ugledna obitelj Šižgorić, a prema predaji je početkom XVI. st. upravo znameniti šibenski humanist Juraj Šižgorić u glavnoj otočkoj luci Muni (*Munna*) uz svoj ljetnikovac sagradio Gospinu crkvu. Za tu se crkvu 1773. kaže da je zapuštena.²⁴

Žirje se 1460. odvaja od župe Murter i postaje samostalna župa,²⁵ a postoje i podaci da se na tom mjestu nekad nalazio i benediktinski samostan iz XII. st.²⁶

²⁰ Ž. B e z i ć, o. c., str. 30; Šolta, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1971, str. 258.

²¹ Nevenka B e z i ć – B o ž a n i ć, »Spomenici otoka Šolte od XIII-XVIII. st.« u: Miro A. Mihovilović, *Otok Šolta*, vlastita naklada, Zagreb 1990, str. 70.

²² F. Š i š i ć, o. c., str. 39; S. A n t o l j a k, o. c., str. 67. Kod Livakovića stoji da je Zavoroviću rukopis *De rebus Dalmaticis* »na prevaru odnio neki fratar Bonaventura iz Engleske«; I. L i v a k o v i ć, o. c., str. 512.

²³ U međuvremenu sam došla do novih arhivskih podataka pomoću kojih sam uspjela ustanoviti tko je zapravo bio Robert Bonaventura Britanac. Na tu temu pripremam i znanstveni rad koji će biti objavljen u *Zborniku Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za društvene i povijesne znanosti HAZU* (sv. 26) (op. a.).

²⁴ Krsto S t o š i ć, *Sela šibenskoga kotara*, Žirje I, Šibenik 1941, str. 196; J. M a r k o v i ć, o. c., str. 30.

²⁵ K. S t o š i ć, o. c., str. 195.

²⁶ *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji; Cerkev v Jugoslaviji 1974.*, Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb 1975, str. 299.

Poznat je i podatak o crkvi Velike Gospe ili sv. Marije, sagrađenoj 1480. Ta je crkva 1798. dobila dopuštenje da bude proširena, pa joj je apsida obnovljena 1794., a 9. lipnja 1907. posvetio ju je biskup V. Pulišić.

Na šibenskom se području nalazi još jedna crkva posvećena sv. Mariji, koja u ovom slučaju zbog svoje povijesti zaslužuje pozornost. Riječ je o crkvi u Prvić Luci na otoku Prviću, koja je zajedno sa samostanom sagrađena 1461.,²⁷ a u njoj je 1617. pokopan i Faust Vrančić.²⁸

Vremenske odrednice podizanja svih navedenih crkava, Marulićevog rođenja i Bonaventurinog putovanja na Žirje na logičan način slijede jedna drugu. Uzmemo li u obzir činjenicu da je Marko Marulić živio u razdoblju od 1450. do 1524., jasno je da postoji realna mogućnost da je tijekom svojeg života u zidinama neke od crkava sv. Marije na Prviću, Šolti ili Žirju zaista zakopao neke knjige. Ne zaboravimo ni to da se prema podacima iz Zavorovićeve poslanice Tomi Suričeviću, Robert Bonaventura Britanac na svoje putovanje prema crkvi svete Marije otisnuo 1598., što je čak tristotinjak godina nakon što je sagrađena crkva na Šolti, te gotovo stotinu godina nakon što su bile sagrađene crkve na Prviću i Žirju.

Premda se svi navedeni podaci kronološki u potpunosti slažu, ipak ne možemo sa sigurnošću kazati s kakvim je uspjehom Robert Bonaventura završio svoje putovanje po Dalmaciji. Na žalost, još uvijek nemamo nikakvog konkretnog dokaza o tome je li Britanac zaista posjetio neku od crkava na Šolti, Prviću i Žirju, te je li uspio doći u posjed Marulićevih rukopisa. Nije potrebno posebno isticati činjenicu da bi otkriće još nepoznatih Marulićevih rukopisa zasigurno bilo od neprocjenjive vrijednosti za hrvatsku, ali i za svjetsku kulturu, no na kraju možemo napomenuti da to pitanje ostaje otvoreno do prve prilike za, nadajmo se, uspješno istraživanje.

5. Zaključak

Na primjeru triju neobjavljenih poslanica s početka djela *De rebus Dalmaticis* šibenskog povjesničara Dinka Zavorovića do punog izražaja dolazi važnost istraživanja pisanih svjedočanstava o komunikaciji među istaknutim hrvatskim humanistima. U ovom radu analizirana je Zavorovićeva posveta Faustu Vrančiću, pisana u formi poslanice, te dvije poslanice koje je taj šibenski povjesničar istoga

²⁷ Osim župne crkve sv. Marije od Milosti, sagrađene u XV. st., u Prvić Luci postoji i crkvica Rođenja Marijina, no ta je crkva sagrađena tek u XVII. st. (što je prekasno s obzirom na vremenski okvir u koji su smještene navedena zbivanja vezana uz Dinka Zavorovića i Britanca Bonaventuru, *op. a.*). Vidi u: Prvić Luka, *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 9 (ur. Slaven Ravlić), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2007, str. 73; *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji; Cerkev v Jugoslaviji 1974.*, Biskupska konferencija Jugoslavije, Zagreb 1975, str. 298.

²⁸ Žarko D a d i ć, »Faust Vrančić, život i prirodnoznanstveni rad«, *Machinae novae Fausti Verantii Siceni cum declaratione Latina, Italica, Hispanica, Gallica et Germanica*, [prev. Vladimir Muljević], pretisak, Zagreb 1993.

dana razmijenio sa šibenskim arhiprezbiterom Tomom Suričevićem. Prvi tekst neposredno je svjedočanstvo o bliskim prijateljskim i obiteljskim vezama dvojice istaknutih šibenskih humanista, koji su u stručnoj literaturi najčešće predstavljani kroz djela i pronalaskе koje su za sobom ostavili. Upravo zbog toga Zavorovićeve posveta Faustu Vrančiću pruža rijetku priliku da se na autentičnom tekstu uvjerimo u postojanje žive komunikacije između dvojice uglednika hrvatskoga ranog novovjekovlja.

Preostale dvije poslanice također svjedoče o prijateljskoj razmjeni pisama i prikazuju Dinka Zavorovića i šibenskog arhiprezbitera Tomu Suričevića u rijetko viđenom, intimnijem svjetlu prijateljske razmjene pisama. Osim toga, što je još važnije, taj dio Zavorovićeve privatne korespondencije iznosi i mnoštvo slabije poznatih detalja o pozadini književnog skandala, tijekom kojeg je izgubljena prvobitna verzija djela *De rebus Dalmaticis*. Kratki tekst Zavorovićeve poslanice Tomi Suričeviću u javnost iznosi i još nepoznate podatke o tome da je Marko Marulić u zidine crkve svete Marije zakopao knjige, koje suvremenim istraživačima nisu poznate.

Na ovome mjestu zato još jednom valja istaknuti da bi bez proučavanja epistolografskih svjedočanstava o komunikaciji među istaknutim humanistima (u ovom slučaju između Vrančića, Zavorovića i Suričevića) sve navedene činjenice vjerojatno teško ugledale svjetlost dana, a time bi važne smjernice za daljnja istraživanja možda zauvijek ostale neiskorištene. Osim toga, podaci dobiveni iz sačuvane privatne korespondencije istaknutih osoba na neprocjenjiv način mogu popuniti već poznata saznanja o piscima i uglednicima iz prošlosti i prikazati ih u sasvim novom svjetlu.

Prilog: Tekst transkripcije Zavorovićeve posvete Faustu Vrančiću, te dviju poslanica koje je Zavorović razmijenio sa šibenskim arhiepiskopom Tomom Suričevićem.

(fol. I)

Dominici Zavorei De rebus Dalmaticis libri octo²⁹

Admodum illustri ac reverendissimo domino Fausto Verantio, episcopo Chanadiensis, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario, cognato et domino meo obsservandissimo.

Cum aliquot ab hinc annis mihi ab hac nostra Sicensi urbe, praeter meam opinionem abesse meoque ab ea non exiguo incommodo exulare contigisset, ut huic intestino dolori medelam aliquam afferrem, variarum historiarum lectione operam nauare coepi, a qua magna ex parte sum ea molestia levatus, quae solet eos exercere, qui patriam deserere coguntur. Coeterum, inter legendum plurima sese mihi obtulere, quae ad hanc nostram Dalmatiae provinciam pertinebant, quae propterea hoc in ocio ex temporum ordine in unum redigere, atque de rebus Dalmaticis historiam contexere decrevi, itaque feci. Magnam, vero, lucem operique meo huic attulit labori commentariolus, qui de Dalmatiae regibus inscribitur e Slovina a Marco Marulo in Latinam linguam conversus. Quae quidem historia sicut tum ex hoc, tum ex illo probato auctore excepta est, ita facilius et dulcius in parvum volumen redacta leguntur, quae sparsim hinc inde colecta sunt at praeterea (*fol. I'*) clarius et uberius. Si quidem ex variis nostrae provinciae privilegiis et literis publicisque instrumentis addidi plurima, quae et uberiolem et pulchriorem meum hunc laborem reddidere fidemque auctoribus a me citatis, unde descripta sunt haec certiolem attulere. Quibus cum tantum mea consentiat sententia, reliquos ab his omnes utpote qui fabulas potius Dalmaticas, quam historias elucubrasse videantur, nihil prorsus faciendos et reiciendos arbitratus sum. Igitur, tibi admodum illustris et reverendissimo vir, meo uti singulari patrono tuoque mihi sanguine coniuncto, opus hoc magnitudine sane exiguum, verum labore in eo construendo non parvum dicatum volui. Aequum etenim visum est, ut tu, qui claros ortus tui dies e Dalmatia provincia suscepas, eiusdem quoque provinciae res gestas, quae ad hunc usque diem sparse ac egregiis aliarum gentium facinoribus veluti opertae, nullius proinde famae iacuerant, in unum a me colectas, legendas fovendasque susciperes meque, ut facis, amare pergeres. Vale.

²⁹ Tekst transkripcije svih triju poslanica preuzet je iz: I. K u r e l a c, *o. c.* (11), str. 5-9. Osnova za priređivanje kritičkog teksta prve knjige Zavorovićevog djela *De rebus Dalmaticis* jest rukopis koji se pod signaturom Cl. X. Cod. XL-3652 čuva u biblioteci Marciana u Veneciji.

(fol. II)

Admodum reverendo domino Thomf Surichievich, archipresbitero Sibenicensi, sacrae theologiae doctori, Dominicus Zavoreus salutem plurimam dicit

Sæpe evenit, ut ex malo bonum eliciamus et ex incommodo utilitatem reportemus, ut mihi quatuor iam fere anni sunt, acidet. Siquidem cum in hanc civitatem advenisset homo quidam staturae mediocris, aetatis quinquaginta annorum, facie rubicundus, canicie conspersus, nomine Rubertus Bonaventura Britanus. Hic primum apud quandam annosam mulierem est hospitio susceptus, postea vero cum se tuum in literarum studiis contubernalem Romae in Germanorum collegio fuisset faceret cerciorem, in tuam domum a te perhumaniter exceptus est, ex quo postmodum factum est, ut multorum amicitiam virorum, tum saecularium, tum ecclesiasticorum facile iniret, quibus omni se bonarum litterarum gerere eruditum ac insignem historicum facile praebebat ac provinciae Dalmatiae rerumque in ea gestarum mire studiosum demonstrabat. Quare, cum quadam die a me inter deambulandum efflagitasset, ut libros decem, quos de rebus huius provintiae lucubraveram illi ostenderem, ego qui talem virum plurimi ducebam, facere non potui, quin eos illi lustrandos simulatque (*fol. II'*) aliquibus mendis scatentes traderem corrigendos, quos ubi mihi restitueret summopere me hortabatur ut illos tipis darem, sed mihimet parum fidens illos prodire in lucem verebar, quod in causa quoque fuit, ut sex libros denuo illi emendandos concederem, sed quoniam fingebat, se Surium insulam Spalatensis ditionis profecturum, ubi in ecclesia Sanctæ Mariae, apud villam maiorem, Marcum Marulum quosdam libros in quibusdam muris reposuisse (ut scripta eiusdem, quae penes se retinere dicebat testabantur) affirmabat. Cleocem propterea quae Venetias proficiscibatur (me presente) ingressus, quod diceret extra portum huius ciuitatis cymbam, quae illum erat Surium ductura expectare, illi dictos sex libros reliqui, ut secum corrigendos (ut dixit) asportaret, qui tamen Venetias profectus, haud amplius a me visus est. Unde illusus ab illo, timens, ne meos partus ac labores alii sibi adiudicarent, ad nova studia me contuli et primum librum erroribus respersum, novum copiosiore et priore veriore totum reformavi. Reliquos, qui novem fuerant, multis quae superflua mihi videbantur, expurgatis, in septem libros congressi. Hinc sese mihi obtulit occasio legendi multos variosque libros atque proinde opus universum factis memoria dignis provintiae huius, ut (*fol. III*) inter legendum facile tibi futurum arbitror omnia animadvertere, exorandi. Quare omnino in animum induxi (tuo tamen consilio) illud in lucem edere, ut quæ a tot gravissimis auctoribus fuerunt litteris commendata sparsim, in unum redactis bonarum artium studiosi valeant facilius frui. Tuam igitur, hac de re sententiam expecto. Vale. Sibenici die septima mensis Iulii MDCII.

Nobili ac studioso viro domino Dominico Zavoreo, Thomas Surichievich, archipresbyter. Salutem.

Satis profecto sum miratus, quod vir religiosus eiusque aetatis ac doctrinae, tot annos distulerit ea domino restituere, quae bona fide possidere non potest. Scripta enim, de rebus Dalmaticis apud illum ea lege dimiseras, ut tibi quam primum redderet. Sed, quid miratus dixerim? Mirum enim non est, si homo hic vafer, qui sibi vestes mentitus erat, fuit tibi quoque ementitus libros. Quare factum est, ut qui tuis nunc lingua solutiore atque eloquentiori conspiceris. Age igitur, ut da praelo opus, quod prae manibus habes. Sic enim, et hominis audaciam compesces et illustri ac tua commemoratione ac studiosa variarum rerum collectione, te apud viros studiosos gratum tuaeque patriae non immemorem declarabis. Haec tibi non suaderem (*fol. III'*) Dominice mihi colendissime, nisi tui facillimi suavissimique mores, doctrina ac animi candor mihi essent perscripta. Proinde, si velis tranquillo esse animo et difficultatem istam, quae non tuo, sed fortunae vitio apud te est, tua industria superare, mente concipito, quod labor, quo difficilior est, eo charior et laudabilior duci solet. Vale et me, uti conservisti, dilige. Nonis Iulii MDCII.

Iva Kurelac

DINKO ZAVOROVIĆ, FAUST VRANČIĆ AND TOMA SURIČEVIĆ IN THE
LIGHT OF EPISTOLARY EXCHANGE

For the purpose of the scholarly analysis of epistolographic communication among the leading Croatian humanists, this paper has analysed three epistles from the beginning of the unpublished work *De rebus Dalmaticis* of the Šibenik humanist and historian Dinko Zavorović. This refers to Zavorović's dedication to the celebrated Croatian man of science Faust Vrančić, and to two epistles that he exchanged with his friend the archpresbyter of Šibenik Toma Suričević. The scholarly analysis is based on the transcription of the Latin text of these epistles made from the best MS copy of Zavorović's work *De rebus Dalmaticis*, which is kept, under call number Cl. X. Cod. XL-3652, in the Marciana Library in Venice. At a structural level, the paper is divided into three parts. In the first part, the text of Zavorović's dedication to Vrančić is analysed, and some new discoveries about their friendship are advanced. The second part discusses the two epistles that Zavorović exchanged on the same day with Šibenik archpresbyter Toma Suričević. Using examples from the transcribed Latin text, the relation between Suričević and Zavorović is analysed, and some little known details about the background of the literary scandal during which the original version of the work *De rebus Dalmaticis* was lost are adduced.

A separate chapter is devoted to parts of the text of the epistles in which Marko Marulić is mentioned. An analysis of them shows that Zavorović, among other things, found his greatest spur to the writing of the history of Dalmatia in Marulić's Latin translation of the *Ljetopis Popa Dukljanin* or *Chronicle of the Priest of Ducea*, which he used several decades before the work was printed. Quotations from Zavorović's epistle to Suričević are analysed, and a completely unknown fact is discovered: that Marko Marulić perhaps buried his books in the walls of the Church of St Mary on the Island, which Zavorović calls *Surium*. On the basis of the analysis of the text of Zavorović's epistle to Suričević, the place name *Surium*, and the data available today concerning churches called St Mary's in the waters off Split and Šibenik, some sites where the buried books by Marulić might be found are adduced.